

ტფილისი, 30 იანვარი, 1891 წელი.

საგაზეთო შენიშვნები თბილისის ქალაქის გამგეობის მიმდინარე საქმეებზედ

* *

გათავდა არჩევანები ქალაქის ხმოსანთა, გამგეობა ქალაქის თვითმმართველობისა შესდგა და ყოველ ამით გამოწვეული ფიცხი და ზოგჯერ წრეს-გარეთ ატაცებული ლაპარაკიც მოსწყდა, განელდა და ადგილი დაუთმო ჭკუა-დამჯდარს მსჯელობას იმ კაცებისას, რომელთაც არჩევანების გათავებით არ გაიგრილეს გული საქალაქო საქმეების მიმართ და რომელნიც არჩევანებს უყურებენ და სამართლიანადაც, როგორც ერთადერთს ღონეს ქალაქის საქმეთა განწყობისას, მიმართვისას, ასე თუ ისე კეთებისას და წარმოებისას. მაშასადამე, საკვირველი არ არის, რომ პირველი და უპირატესი საგანი დღევანდელის მსჯელობისა საზოგადოებაში ის არის, რომ კარგად გამორკვეულ იქმნას, — რა მოხდა და რის მომასწავებელია ყოველივე, რაც მოხდა და მოგვიტანა ამ არჩევანებმა.

სადის და მიუდგომელის თვალით რომ შევხედოთ მას, რაც მოხდა, და მომხდარი რის მომასწავებელია, დავინახავთ, რომ ქალაქის მცხოვრებთა საჭიროდ დაინახეს და თვისდა სასარგებლოდ იცნეს გაეახლებინათ ქალაქის საბჭო, სხვა ახალის ნაკადულისათვის საბჭოში გზა მიეცათ და მით აქამდე ყოფილი და ყოველ საქმის ერთნაირად წამწყმედი ერთსახობა, ერთგვარობა საბჭოსი მოესპოთ. სხვა აზრი ამ არჩევნებს არ უნდა ჰქონდეს, თუ სახეში ვიქონიებთ, რომ არჩევანებს სხვა მნიშვნელობა არა აქვს-რა, თუ არ ამომრჩეველთა სურვილის გამოთქმისა.

მართალია, ამ კეთილს და სამართლიანს სურვილს მოქალაქეებისას ზოგიერთებმა თავისებური კვამლი შეუბოლეს, რომ ცხადი და მართალი სურვილი ამომრჩევლებისა კაცს არ დაანახვონ, სახე და მიმზიდველობა შეუშალონ და მოქალაქეთა შორის აბრუ გაუტეხონ. ამისათვის ამ ზოგიერთებმა ხელი ჩაჰკიდეს იმისთანა საგანს, როგორც მაგალითებრ, ეროვნებაა, რომელსაც დიდი გზა და ავალა აქვს ყოველგვარ ქსელის გასაბმელად, და ეს არაფერს შუაში მყოფი ეროვნება ხიდად გაიდეს, რომ სხვადასხვა თესლის მცხოვრებნი ერთმანეთს დააჯახონ სამტროდ, ერთმანეთის წეწვა-გლეჯად და მით მათი თვალი საერთო საქმეს ქალაქისას მოაშორონ. ამ ვაჟბატონებს მით უფრო მოუხერხდათ ამ სამარცხვინო ხიდის გადება, რომ ამ არჩევანებმა დიდი მონაწილეობა მისცა ქართველებს საბჭოში. რიგიანმა სომეხმა ამ ქართველების საბჭოში შესვლა, რასაკვირველია, საამურად მიიღო და არამცთუ იხამუშა, არამედ ჰკვირობდა კიდეც, რატომ აქამდისაც არ იყო ესეო, ხოლო ტერაცუები შესდგნენ ყალბზედ, ვაჰ, ქალაქი ჩვენია და ქართველებს ქალაქში რა ხელი აქვთო. ამათ ისე შეჰხედეს ამ არჩევანებს, რომ ჩვეული ბატონობა ქალაქში გვერთმევა და ქართველები იჩემებენო.

შეჰხტა და შემოტრიალდა ტერაცუობა, რომელთანაც ჭკუა დამჯდარს და რიგიანს სომხობას არავითარი ურთიერთობა არა აქვს, — და სხვა რო ვერა იხერხა-რა, ბოლოს ისა სთქვა, რომ აბა

ქალაქის საქმეში რა შესატანია ეროვნება, ეროვნებაზე აქ კრინტიც არ უნდა დაიდრასო. ეს, რასაკვირველია, იმ ანგარიშით უნდა იყოს თქმული, რომ აქამომდე ტფილისში გაბატონებულს ეროვნებას არავინ იერიშის მიტანა არ გაუბედოს და ტერაცუებსაც ხომ სხვა არა უნდათ-რა. ამ სახით, ამისი მთქმელი თუმცა სოროში ჰძვრება, მაგრამ კუდი-კი გარედა ჰრჩება და საქმეც ეს კუდია: ოღონდ-კი ხალისი იყოს, თორემ როცა გნებავთ ხელს წავლებს კაცი და სოროში შემძვრალს ჩხავილით გარედ გამოათრევს.

სირცხვილია, რომ კაცი ამისთანა ფეხის ხმას აჰყვეს. აქ არავითარი მიხვევ-მოხვევა საჭირო არ არის. მოქალაქეების სურვილი ცხადად მეტყველებს ამ არჩევანებში. აქ სომხობა ცალკე და ქართველობა ცალკე-კი არ ირჩევა კაცებს საბჭოსათვის, არამედ შემძლებლობა და შეუძლებლობა მოქალაქეთა. დღეს-აქამომდე ქალაქის საბჭოს მოედანი ხელთ ეჭირათ მარტო შემძლებელთ მოქალაქეთა, ხოლო შეუძლებელთ საბჭოში წარმომადგენელნი ან სულ არა ჰყავდათ, ან თუ ჰყავდათ, თითო ოროლა, რომელთა ხმა იკარგებოდა მრავალთა შორის. ეს შეუძლებელთა რიცხვი უფრო მომეტებული ნაწილია როგორც ყველგან, ისეც ტფილისშიც, და ვის რად უკვირს, რომ ამ მომეტებულმა ნაწილმა თავის ქალაქში ხმის ამოღება მოიწადინა და საბჭოში ფეხის შედგმა.

ამ შეუძლებლობამ და შემძლებლობამ, ქონებითმა ღონემ და უღონობამ წელს ორად გაჰყო ამომრჩეველთა რიცხვი და წლევეანდელი არჩევანები ამ ორ ბანაკის ბრძოლის შედეგია. ერთისა და მეორის ბანაკის კაცნი აქ მოქმედებდნენ განურჩეველად იმისა თუ, ვინ სომეხია და ვინ ქართველი. აქ ერთის მხრით მოიყარეს თავი შეძლებულთა მომხრეთა და მეორის მხრით შეუძლებელთა. არჩევანების კენჭმა დაგვანახვა ყველას, რამოდენა ადგილი დაიჭირა განახლებულ საბჭოში შეუძლებელთა წარმომადგენელ ხმოსნობამა, და აი სად უნდა ეძიოს კაცმა მიზეზი იმ სიამოვნებისა, რომლითაც ყოველი გონიერი ქართველი თუ სომეხი მიეგება ამ არჩევანებს, როცა მისი შედეგი გამოცხადდა.

დღეს, ჩვენდა სასიქადულოდ, ვხედავთ, რომ შეუძლებელთა მცხოვრებთა, ესე იგი, ტფილისის უმრავლესთა მკვიდრთა იმედად იგი ხმოსნები შეიქმნენ, რომელთა შორის ქართველობა დიდს უმრავლესობას შეადგენს. დღეის ამას იქით ტფილისის საბჭოს თავისი კუთვნილი ღირსება და თვისება მიენიჭა, დღეის ამას იქით ორი დიდი დენა აზრთა იწყებს აქ ერთმანეთთან გამკლავებას. ერთის მხრით ინტერესები შეძლებულთა და მეორის მხრით შეუძლებელთა არ მისცემს არავის ნებას ყური მოუყრუოს ქალაქის საბჭოს საქმეთა და ყოველს განაჩენს გამგეობისას, თუ ვისმეს განუსჯელად და განურჩეველად „ბალი, ალა“, უძახოს.

ამ ინტერესების ერთმანეთთან შეწონება, შეფერება და მოთავსება, ერთმანეთთან სამართლიანი მორიგება მწვადისა და შამფურის — საცა შესადლოა — დაუწველად, შეადგენს ერთადერთს სიბრძნეს ქალაქის თვითმართველობის მოხელეობისას და გამგებლობისას. აწ განახლებულს საბჭოს ამ სიბრძნემდე მისაღწევად დღეს გზა გახსნილი აქვს, რადგანაც ისეა

შემდგარი, რომ ყოველმა საქმემ ჯერ ბევრი დამი უნდა იხადოს ორ ცეცხლ შუა ტარებითა, ვიდრე თავს გაიტანს ბოლომდე ქალაქის საერთო სასარგებლოდ.

აი რა მოახდინა აწინდელმა ხმოსანთა არჩევანებმა და მომხდარი რის მომასწავებელია. აი, ჩვენის ფიქრით, რა მნიშვნელობა აქვს წლევეანდელს არჩევანებს. აი რა მოიგო თვით საბჭომ, რომელიც, ვითარცა წარმომადგენელობა ქალაქისა, დღეს უფრო სავსეს და სრულს სახეს, გულს და ვითარებას მთელის ქალაქისას წარმოადგენს, ვიდრე აქამომდე, და მით, რასაკვირველია, მეტი სიცოცხლე, მეტი ხალისი მიეცემა თვით საბჭოს და მეტი სიმართლე, მეტი წინდახედულობა, მეტი სიბრძნე მის განაჩენთა და მის საქმეთა. ქალაქისათვისაც საერთო სანატრელი ეს არის. და რად უკვიროთ, რომ ყველა გონიერ მოქალაქეს უხარიათ, რომ ქალაქმა, განაახლა რა უწინდელი საბჭო, კარგა მოზრდილი ბიჭი გადასდგა თავის სამართლიან სანატრელის მისაღწევად და სამაგისოდ ახალნი კაცნი, ახალნი მოღვაწენიც მოიპოვა და შეიყვანა საბჭოში.

* *

ტფილისი, 6 მარტი, 1891 წ.

ჩვენის ქალაქის თვითმმართველობისათვის ორი ძალიან მოულოდნელი და ძალიან საყურადღებო ამბავი მოხდა ამ უკანასკნელს დროს. ქალაქის თავმა ბ-ნმა მატინოვმა თავი დაანება თავის თანამდებობას, თუმცა ხელახლად ამორჩეული იყო, და ბ-ნი იზმაილოვი-კი, რომელსაც ჰსურდა ქალაქის თავობა, არ იქმნა ამორჩეული. მთელი საზოგადოება ქალაქისა, და ნამეტნავად ისინი, ვისაც გული ასე თუ ისე სტკივა ქალაქის საქმეებისათვის, სცდილობენ თავი და ბოლო გაუგონ ამ ორს მართლა-და მოულოდნელს ამბავსა. საითაც-კი მიიხედავთ მარტო ეს ისმის: ან ბ-ნმა მატინოვმა რად დაანება თავი თავობას და ან ბ-ნი იზმაილოვი რად იქმნა უარყოფილი. ყველას უნდა მიზეზის შეტყობა, გამორკვევა, და ამ საგანზე იმდენი აზრია, რამდენიც თითქმის მსჯელი და მოლაპარაკე.

რაკი ესეა, ჩვენ მიერ არ იქმნება მეტი, რომ ამ ორს ამბავს გულღვიძლი გავუსინჯოთ და მრავალთა შორის ჩვენი აზრიც წარმოვსთქვათ მასზედ თუ, რას უნდა მოეხდინა, ან ერთი ამბავი, ან მეორე. პირველ ყოვლისა ვიკითხოთ: რას უნდა აქმულებინა ბ-ნი მატინოვი, რომ ჯერ მოიწადინა ამორჩევა, და რაკი შეისრულა წადილი, სამსახურიდამ გადასდგა? რა მოხდა იმისთანა იმ მოკლე ხანში, რომელიც არჩევანიდამ გადადგომამდე გავიდა, რომ ბ-ნმა მატინოვმა ვეღარ იტვირთა მის მიერვე მოწადინებული და უკვე მიღწეული თანამდებობა?

აქ ორში ერთი მიზეზია: ან ისა, რომ შინაურმა გარემოებამ ნება აღარ მისცა ქალაქის თავობა დანიშნულ ვადამდე ეკისრნა, ან გარეშე ვითარებას რასმე გაუფრთხა და გაეცალა. პირველს მიზეზს, ჩვენის ფიქრით, აქ ადგილი არ უნდა ჰქონდეს. იმიტომ რომ, თუ შინაურმა

გარემოებამ ორის თვის წინად არ დაუშალა კენჭისყრის სათუო განსაცდელს მისცემოდა, თუ ორის თვის წინად კენჭისყრის ბეწვის ხიდზედ გასვლას არ შეუშინდა, — და რომ საშიში იყო ეგ ყველამ იცის, — ძნელად საფიქრებელია ამ მოკლე ხანში, სულ ორის თვის მანძილზე, მის შინაურ ცხოვრებაში ისეთი ძირეული რამ ცვლილება მომხდარიყო, რომ დიდის ვაითა და ვაგლახით მოგებულს საქმეს გასცლოდა. რასაკვირველია, ყველაფერი შესაძლებელია, ხოლო ისეთი უეცარი და მოულოდნელი ცვლილება ადამიანის შინაურ ცხოვრებაში ორის თვის განმავლობაში მეტისმეტად იშვიათია, იმოდენად იშვიათი, რომ თუ თვალთ არა ჰნახავთ, დაუჯერებელია. მაინცდამაინც არავითარი ხელმოსაკიდებელი გამომჟღავნებული საბუთი არა გვაქვს, რომ ბ-ნ მატინოვის სამსახურიდამ გადადგომა მის შინაურს გარემოებას მივაწეროთ.

მაშასადამე, მიზეზი ბ-ნ მატინოვის გადადგომისა გარეშე ვითარებაში უნდა ვეძიოთ. რა მოხდა აქ ისეთი? რაშია ეს „გარეშე ვითარება“? გარეშე ვითარება, ჩვენის ფიქრით, ამ შემთხვევაში ახლად შემდგარი საბჭოა ქალაქისა და სხვა არა-რა. რა შეემჩნია ამ ახლად შემდგარს საბჭოს იმისთანა, რომ ბ-ნ მატინოვს მიზეზი მისცემოდა გაცლისა და სამსახურიდამ გადადგომისა? თუ აქამომდე ბ-ნი მატინოვი უძლებდა საბჭოს, ეხლა რა მოხდა იმისთანა ახალი, რა შეიტანა ქალაქის თვითმართველობაში ახალმა საბჭომ იმისთანა, რომ ბ-ნმა მატინოვმა გაცლა ამჯობინა დარჩენასა?

ყოველს ამას რომ სამართლიანი პასუხი გავცეთ, საჭიროა უწინდელი და ეხლანდელი საბჭო ერთმანეთს შევადაროთ. რა იყო უწინდელი საბჭო? ყურმოჭრილი ყმა გამგეობისა. უწინდელი საბჭო ქვევრსა ჰგვანდა: რასაც გამგეობა ჩასძახებდა, იმას ამოიძახებდა. ყველაფერზედ „ბალი აღა“ მზად იყო, გამგეობა სჭრიდა და ჰკერავდა კიდეც და საბჭო ჭრაზედაც და კერვაზედაც ჰოს ნიშნად თავს აკანტურებდა. ახალმა საბჭომ-კი სულ სხვა უნარი გამოიჩინა, სულ სხვა გზა-კვალი აირჩია და პირდაპირ გამოაცხადა: არც ერთს სარჩიელს გამგეობისას, თუ ცალკე ხმოსნისას, არც ერთს განაჩენს, აქ ჩვენში ვერავინ გაიყვანს უიმისოდ, რომ კრიტიკის ქარცეცხლში არ გავატაროთ, ყოველ მხრივ არ ავწონ-დავწონოთ და ქალაქის მკვიდრთა სარგებლობის და სახეირო თვალთ არ გავსინჯოთ და არ განვიკითხოთო. ჩვენ აქ ამისათვის ვართ გამოგზავნილი ქალაქის მკვიდრთაგანა და არა იმისათვის, რომ თავები ვაკანტუროთ ყოველს იმაზე, რასაც თქვენ მოიწადინებთო.

ეგრეთწოდებულს ოპოზიციას ჯერ ხანად სხვა არა დაუწერია რა თავის დრომზაზე, და ნუთუ ვისმე იმოდენა კადნიერება ექნება, რომ ეს დაუწუნოს? დღევანდელ „გარეშე ვითარებაში“ სხვა ახალი არა მომხდარა რა ამის მეტი, და რადგანაც ბ-ნ მატინოვის სამსახურიდამ გასვლა მარტო „გარეშე ვითარებაში“ უნდა მოიძებნოს, სჩანს, რომ იგი გაეცალა საბჭოს თვითმოქმედებას, საბჭოს კრიტიკას, საბჭოს განკითხვას, ამ ერთადერთს სახსარს, ერთადერთს გზას ყოველის საქმის კეთილად, ფრთხილად, წინდახედულად და გონიერად წარმართვისას.

ტყუილად ჰნუგეშობენ, ტყუილად ჰცდილობენ ოპოზიციის მოპირდაპირენი, რომ ოპოზიციას სახელი და აბრუ გაუტეხონ, ვითომ საბჭოში ავცილობის მეტს არას აკეთებდეს. ჩვენის ფიქრით, ისიც დიდი სამსახური იქმნება ქალაქის წინაშე ოპოზიციის მხრით, თუ იგი, თავის სასახელოდ, საბჭოში კუთვნილს ადგილს დააჭერინებს კრიტიკასა და განკითხვას აწ და სამარადისოდ. თორემ ოპოზიციას წინ კიდევ ბევრი სხვა საქმე უდევს და, ჩვენის ფიქრით, დიდად გონივრულად იქცევა, რომ მოუწადინებია ჯერ ყოველი გარემოება და ვითარება ქალაქის თვითმმართველობისა, ყოველი საქმე ქალაქისა ზედმიწევნით შეისწავლოს და მერე თავის მთელის და ვრცელის პროგრამით გამოვიდეს სამოქმედოდ. იმ დრომდე-კი ერთს ბიჯსაც არავის არ გადაადგმევინებს უიმისოდ, რომ არ განიკითხოს, არ განსაჯოს, არ აილოს და დაილოს კრიტიკის სასწორითა. ეს ახალი ბევრს ეხამუშება, მაგრამ დრო მოვა და გაიგებენ, რომ ხსნა სწორედ ამ გზით სვლაშია ყველგან, და ნამეტნავად იმისთანა მძიმე და რთულ საზოგადო საქმეში, როგორც ქალაქის მოვლა და პატრონობაა.

ეხლა ვიკითხოთ: რას უნდა მიეწეროს, რომ ერთადერთი კანდიდატი ბ-ნი იზმაილოვი არ ინდომა საბჭომ ქალაქის თავად ამოერჩია და ეს არ-ამორჩევა რას ჰნიშნავს? არამცთუ ეს არ-ამორჩევა, თვით ბ-ნ მატინოვის და ბ-ნ ხოსროევის ამორჩევაც რომ ავიღოთ, აშკარად დავინახავთ, რომ ქალაქი ყოფილის გამგეობის მომდურავია. ჩვენ ვამბობთ ქალაქი, იმიტომ რომ დღეს ქალაქი საბჭოს პირით ჰლაპარაკობს, რადგანაც საბჭოში, ვინც არიან, ქალაქის წარმომადგენელი არიან. სად უწინდელი არჩევანები, სად ეხლანდელი. წინანდელ არჩევანებში თეთრს კენჭებს მუჭითა ჰხვეტდნენ ამორჩეულნი და შავს-კი ძლივს ჰპოულობდნენ საარჩევნო ყუთში, და ეხლა-კი არც ბ-ნ მატინოვს და არც ბ-ნ ხოსროევს იმოდენა თეთრი არ მოსვლიათ, რომ იმავე მუჭით თითქმის იმოდენავე შავი კენჭი არ ეხვეტნათ. აქ ეჭვი არ არის, რომ დედაბუდე შავ კენჭების ესე ძლიერ ბლარტობისა უკმაყოფილობა და სამდურავია.

არ ვიცით, ეს სამდურავი და უკმაყოფილება რამდენად საბუთიანია. მინამდე თავისას არ იტყვიან ის მრავალგვარი კომისიები, რომელიც ახალმა საბჭომ მიუსია ქალაქის ყოფილთა საქმეთა, საბუთიანობაზე ლაპარაკი ძნელია, ხოლო ეს-კი ყველასათვის აშკარაა, რომ ყოფილს გამგეობას დიდი და პატარა ემდურება და უკმაყოფილო თვალთ უყურებს. ეს თითქმის საერთო სამდურავი და უკმაყოფილება ახალმა ხმოსნებმა თან შეიტანეს საბჭოში, და პირველ არჩევანებში თუმცა გამარჯვებით არა, კარგა ღონივრად იჩინეს თავი, ასე რომ საბჭო ორ ერთი-მეორეხედ ორიოდ კენჭით მეტ-ნაკლებ ბანაკად გაჰყვეს. მას აქეთ თითქმის ორი თვე გავიდა და, როგორც სჩანს, ამ ორ თვეში ამ სამდურავმა და უკმაყოფილებამ საბჭოში ფეხი გაიდგა და ხმოსანთა შორის უფრო მეტი მომხრეობა მოიპოვა. ამ მატულობამ ბ-ნ იზმაილოვის არჩევანზე იმოდენად თავი იჩინა, რომ მომდურავთა ხმოსანთა კენჭმა, თუმცა ერთით, მაგრამ მაინც გადააჭარბა სხვებსა.

ამბობენ, რომ ამ სამდურავს და უკმაყოფილებას არ უნდა აჰყოლოდნენ ხმოსნებიო, რადგანაც ჯერ გამორკვეული და გამოძიებული არ არის ამ სამდურავის და უკმაყოფილების საბუთიო და, რაკი აჰყვენენ, უსამართლოდ მოიქცნენო. ხმოსანთა გასამართლებლად ამ შემთხვევაში

ჩვენ იმას ვიტყვით, რომ აქ ისე მოიქცნენ, როგორც რიგი იყო და გარემოება ითხოვდა. თითო-ოროლა ხმოსანმა აკი სარჩიელი წარმოსთქვა საბჭოში, არჩევანები ქალაქის თავისა ერთი ორის თვით გადავდოთ. ამ ხნის განმავლობაში კომისიები თავისას იტყოდნენ გამგეობის ყოფილ საქმეთა შესახებ და ყოველს ხმოსანს ღონისძიება ექნებოდა ამ სამდურავს და უკმაყოფილებას საბუთი თუ უსაბუთობა რამ აღმოუჩინოს, და რატომ ყური არ ათხოვეს ხსენებულს სარჩიელს? ჰაიჰარად დანიშნეს ქალაქის თავის არჩევანი და კეთილსინდისიერი ხმოსანი ამ ჰაიჰარობაში ერის ხმას უნდა აჰყოლოდა და ყოველ მხრიდამ მღალადებელს სამდურავს და უკმაყოფილებას ყურს ვერ მოუყრუებდა. აქ ბრალი იმისია, ვინც ამისთანა არა-საჩქარო საქმეში ასჩქარდა, და არა იმისი, ვინც ერის ხმას აჰყვა და, მაშასადამე, თავის მოვალეობას არ უღალატა.

* *

ტფილისი, 16 ნოემბერი, 1891 წ.

ბ-ნის იზმაილოვის ამორჩევა კანონიერად ცნობილ იქმნა „Губернское по городским делам Присутствие“-საგან. მართალია, ამ ამორჩევის გამო ეგრეთწოდებულმა ოპოზიციამ საჩივარი შეიტანა, მაგრამ ეს საჩივარი არ იქმნა შეწყნარებულ და ოპოზიციას ჯერხანად სხვა არა დარჩენია-რა, რომ განაჩენს ხსენებულს Присутствие-სას უნდა დაჰმორჩილდეს და ბ-ნი იზმაილოვი იწამოს ქალაქის მოურავის მოადგილედ.

ჩვენ ყოველს ამაში არასფერს დასადრახისს და საწყენს არა ვხედავთ ოპოზიციისათვის. იგი ამ საქმეში ისე მოიქცა, როგორც ჭკვა, გონება და ნამუსი აგონებდა, და თუ ნაგონები არ აუსრულდა, ეგ ჯერ კიდევ იმასა არა ჰნიშნავს, რომ მართალნი არიან გამარჯვებულნი. მართალია, ბევრმა სიხარულის ბუკი და ნაღარა დაჰკრა, რომ ბ-ნი იზმაილოვის ამორჩევა დამტკიცებულ იქმნა, მაგრამ, სამწუხაროდ ჩვენდა, ამ სიხარულში იმას-კი არ უჭირავს ადგილი, რომ ამით ქალაქის საქმეებს ხელი შეეწყოს, არამედ იმას, რომ გამარჯვება ჩვენია და არა თქვენიო, ესე იგი, მე და არა შენაო. ეს მით უფრო სამწუხაროა, რომ ამისთანა საქმეში საერთოდ პატივსაცემელი „ჩვენ“ უნდა ჰლაპარაკობდეს და არა მე, თუ შენ. ეს განპირადებული სიხარული არ ითაკილა საქვეყნოდ გამოეცხადებინა ერთმა აქაურმა გაზეთმაც-კი და ვაი იმ საზოგადოებას, საცა ქვეყნის დამრიგებელს მწერალსაც-კი ამისთანები არამცთუ ცოდვად მიაჩნია, არამედ სასიხარულოდაც. ამისთანა ამბავი იმოდენად სამარცხვინო არ არის თვითონ მწერლისათვის, რამოდენადაც გასაბიჯრულელებელია თვითონ საზოგადოებისათვის, იმიტომ რომ იქ, საცა მწერალი სახეზე სირცხვილის ალიმულ მოუკიდებლად ამისთანა გულნადების გამოაშკარავებას არ ერიდება, საზოგადოება მეტად დაბალს ხარისხზე მდგომად უნდა ჩაეთვალა.

ოპოზიციას იმით არა დაუშავდება-რა, რომ ბ-ნი იზმაილოვი დარჩა ქალაქის მოურავის მოადგილედ. იმიტომ, რომ იგი ბ-ნი იზმაილოვის ებრძოდა ისე-კი არა, როგორც კერძო, ცალკე

კაცს, არამედ როგორც წარმომადგენელს და ნიჭიერ წარმომადგენელსაც იმისთანა სისტემისას, რომელიც ასე თუ ისე არ მოსწონს ოპოზიციას ქალაქის საზოგადო ინტერესების მიხედვითა. რაკი ქალაქის საჭიროების თვალთ იყურება ოპოზიციას, რაკი სახეში საზოგადო საქმეთა ავკარგიანობის სასწორი და საწყაო აუღია ხელში, — ეს, ჩვენის ფიქრით, ჯერ ხანად მაინც უეჭველია, — და რაკი ბ-ნი იზმაილოვი მიიჩნია ოპოზიციამ წარმომადგენელად დაწუნებულ სისტემისა, ოპოზიციის ზნეობური და საზოგადოებური მოვალეობა და ღირსება ითხოვდა ცდილიყო ეს ნიჭიერი წარმომადგენელი ძველის გამგეობისა, ძველის სისტემისა, არ ამორჩეულ ყოფილიყო იმისთანა გავლენიან თანამდებობის დასაჭერად, როგორც ქალაქის მოურავის მოადგილეობაა. ეგ არაფერი, რომ ცდამ უქმად ჩაუარა, ხოლო იგი, რამაც ამის საცდელად იძულებულ ჰყო ოპოზიციას და ხელი გამოაღებინა, საქებურია და არა ნიშნ-მოსაგებელი.

ჩვენ ჯერ ხელთ არა გვაქვს საკმაოდ სავსე საბუთები, რომ ეხლავ ვსთქვათ, ვინ არის მართალი, ძველი გამგეობა, თუ ოპოზიციას, იმ ჭიდილში, რომელიც ეხლა გამართულია ქალაქის საბჭოში. ჯერ ბევრი ხანი არ გასულა, რაც ახალმა სიომ დაიწყო დენა, და რაც ხანი იყო, ისიც თითქმის მარტო არჩევანების ჰო-არაობას მოუწდა. ოპოზიციას დრო არა ჰქონდა მძლავრი საბუთები ხელთ მიეცა საზოგადოებისთვის ამ საგანზე უტყუარ განაჩენის დასადგენად. ჩვენ მხოლოდ ის შევნიშნეთ, რომ ოპოზიციას ყოველი თვისი მოქმედება, ყოველი თვისი ქცევა ქალაქის საზოგადო ინტერესებისაგან გამოჰყავს. მისს მოწინააღმდეგეებს ვსთხოვთ, ერთი მაგალითი მაინც გვაჩვენონ ამისი უარმყოფელი.

რადგანაც ესეა, ბ-ნი იზმაილოვის ამორჩევა ნუ უხარიანთ იმათ, ვინც „მე“-ს უფრო ჰრჩეობს, ვიდრე „ჩვენ“-ს, ნურც ნიშნს-უგებენ იმათ, ვისაც იმისთანა საქმეში, როგორც ქალაქის საქმეებია „ჩვენ“-ს უფრო წინ აყენებენ „მე“-ზე. საქმე ის-კი არ არის, ვინ არის დღეს ქალაქის მოურავის მოადგილე, საქმე ის არის, როგორ გადაურჩება ძველი გამგეობა ოპოზიციისაგან მიტანილ იერიშსა და როგორ გაიმართლებს თავს ეგრეთწოდებული ოპოზიციას ამ იერიშის მიტანაში. ამას დრო და შემდეგი მოქმედება ერთისა და მეორის მხრისა დაგვანახვებს.

ჩვენ არა გვგონია ოპოზიციამ გული გაიტეხოს და ამის გამო გაუფრილდეს თავისს წმინდა მოვალეობას. იგი ეხლა უფრო მედგრად და ბეჯითად უნდა მოეკიდოს კისრად აღებულს საქმესა და აჩვენოს ქალაქს და ქალაქის საზოგადოებას ცხადის და თვალსაჩინო მაგალითებით, რომ მას სახეში არა აქვს-რა, გარდა საზოგადო სიკეთისა, საზოგადო საჭიროებისა. წინათაც გვითქვამს და ეხლაც ვიტყვით, რომ მარტო ამაზე არის დამოკიდებული მიზეზი ოპოზიციის არსებობისა, მისი სახელი და დიდება.

ტფილისი, 8 იანვარი, 1892 წ.

იმისთანა უმაგალითო და შემადრწუნებელი უბედურება, რომელმაც სასიხარულო დღესასწაული ნათლისღება გლოვისა და ვაების დღედ გადაუქცია ჩვენის ქალაქის მკვიდრთა, ძალა უნებურად მილურსმავს ხოლმე ადამიანის გონებას ერთს საგანზე: ვინ და რა იყო მიზეზი ასეთის საშინელის ამბისაო, გლოვა და ტირილი ხომ ერთია და ამისი კითხვა და გამოკითხვა ათასი. ზარდაცემული და შეძრწუნებული გონება ამ კითხვას ვერა ჰშორდება, თითქო ნუგეშს ამ გამოცანისაგან ელოდეს.

მართალია, მინამ საქმე გამოძიებული არ იქნება, ძნელია კაცმა იკისროს ბრალი ვისმე დასდოს. პასუხისგება ღვთისა და კაცთა წინაშე ამ შემთხვევაში მეტად დიდია და ეს სიმძიმე და სიდიდე ბრალისა ყოველს გაბედულობას ართმევს კაცს ვისმეზე თითი მიიშვიროს დამნაშავეს საჩვენებლად. ეხომ ესეა და ჩვენც, რასაკვირველია, იმოდენად არ გავკადნიერდებით, რომ კანონიერს გამოძიებას ჩვენ ჩვენი სიტყვა დავასწროთ. მართალია, ყველა შეწუხებულია, ყველა დაღონებულია და გულჩათუთქული, რომ ეს საშინელი ამბავი მოხდა, მაგრამ მოქალაქობრივი მოვალეობა ითხოვს მშვიდობიანად და მოთმინებით ვუცადოთ, რას გამოიძიებს, რას გამოარკვევს მთავრობის მიერ დანიშნული გამოძიება. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ სამართალი ამ შემთხვევაში თავისს უტყუარს განაჩენს დასდებს, როცა საამისოდ საკმაო საბუთი ხელთ მოუგროვდება.

ხოლო ერთი რამ გვაკვირვებს და გვაოცებს. დღევანდელს აქაურს გაზეთებში დაბეჭდილია ქალაქის გამგეობის სახელით შემდეგი:

„იმის გამო რომ ქალაქში ხმა გავარდა, და თვით ჟურნალ-გაზეთებშიაც, ვითომ მადათოვის კუნძულის და ვანქის შუა ჩაქცეულ ხიდის აშენებაში ქალაქის შენობათა განყოფილებაც (городское строительное отделение) რეულა, ქალაქის გამგეობა ვალად ჰრავებს გამოაცხადოს, რომ მას (გამგეობას) ამ ხიდის აშენების ნება არ მიუცია; რომ პირიქით, 16 დეკემბერს მოითხოვა პროექტი ხიდისა და პროექტიც-კი არ წარმოუდგინეს; რომ არც ქალაქის ინჟინერს, არც ერთს ქალაქის ტექნიკოსს ხიდის შენებაში არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია და, როცა ხიდი გაკეთდა, არავინ მათგანი არ მიუწვევიათ შესამოწმებლად, გამგეობის ნება-დაურთველად უკვე აშენებულის ხიდისა, და არც იმის გამოსარკვევად, თუ რამოდენად შემძლეა ხიდი, ხალხი შეიმაგროს“.

ვკითხულობთ ამისთანა განცხადებას და გვიკვირს: რა უნდა ეთქვა ამით გამგეობას? ნუთუ ისა, რომ ამ საქმეში მე კი ხელი დამიბანიაო და დანარჩენი თქვენ იცითო.

ჩვენ შორსა ვართ იმაზე, რომ ქალაქის გამგეობას პირდაპირი ბრალი დავსდვით. ჩვენა გვსურს, რომ კანონიერმა სამართალმა აღმოაჩინოს ბრალეული და შესაფერი სასჯელი მიუწყას. ხოლო არ შეგვიძლიან გავუჩუმდეთ იმ ახირებულს საბუთებს, რომელიც გამგეობამ

თვითვე გამოაცხადა გაზეთებში თავის გასამართლებლად. გამგეობა ამბობს, ჩვენ ნება არ მიგვიცია ხიდის გადებისაო. ჩვენა გვგონია, რომ ძალიან დაუშავებია, რომ ნება არ მიუცია, რადგანაც ყველამ, დიდმა თუ პატარამ, ქალაქში იცოდა, რომ სომხობისათვის წყალის კურთხევა ისე საჭიროა, როგორც მართლმადიდებელთათვის, და ხსენებულ ხიდის ნებადაურთველობა ამ შემთხვევაში მოასწავებს გაუქმებას იმისთანა წესისას, რომელიც ყველა მორწმუნეთათვის მეტად ძვირფასია.

ჩვენ არ ვიცით, იმიტომ არ მისცა გამგეობამ ნება, რომ ამისთანა საშინელის ფათერაკის შიში ჰქონდა, თუ სხვა რამ მიზეზი იყო. პირველს შემთხვევაში ნებადაურთველობას კიდევ რაიმე შესაწყნარებელი და პატივსაცემი საბუთი ექმნებოდა. ხოლო ყოველ შემთხვევაში გამგეობას სხვა გზა და სხვა შესაფერი ადგილი უნდა ეჩვენებინა, რომ სომხობას თავისი ჩვეულებრივი სამღვთო წესი აესრულებინა ღირსეულის პატივით და დიდებითა. ჩვენ ნება არ მივეცითო, განა ეს გასამართლებელი საბუთია? ქალაქში ხიდს აკეთებენ, იციან, რომ ათასი და ორი ათასი კაცი გაივლის იმ ხიდზე თითქმის ერთს დროს და ქალაქის მკვიდრთათვის მზრუნველმა გამგეობამ აქ ხელი უნდა დაიბანოს მარტო იმ ნუგეშით, რომ ჩვენ ნება არ მიგვიციაო.

დავანებოთ ყველას ამას თავი: ვსთქვათ, გამგეობას ნება არ მიუცია ხიდის გადებისა. მითამ რაო? მთელი ერთი თვე გამგეობის დაუკითხავად იმისთანა თვალსაჩინო ადგილას ხიდს აშენებენ, საცა თითქმის ორი თუ მეტი ათასი კაცი ერთს დროს მოგროვდება, და გამგეობას თითიც არ გაუნძრევია, ან კეთება შეაყენოს, ან გაკეთებული შეამოწმოს, რომ უბედურება რამ არ მოხდეს. ნულუ მთელი ერთი თვე ვერავინ ვერ დაინახა, რომ ხიდი კეთდება! თუ ესეა, ძალიან თვალახილებული მზრუნველნი ჰყოლია ჩვენს ქალაქსა.

არავინ არ მოგვმართა, რომ ხიდი შეგვემოწმებინაო. როგორ? ამისთანა შემთხვევაში განა ლოდინი უნდა, აცა, მოვლენ და გვთხოვენ ხიდის სიმკვიდრის შემოწმებასაო? თვით გამგეობას განა ყური უნდა მოეყრუებინა იქ, საცა ასისა და ათასის კაცის სიცოცხლეა სახეში მისაღები და განსაცდელში ჩავარდნილი? განა აქ ლოდინი უნდოდა მომწვევის კაცისა და თვით გამგეობას-კი ყოველივე ღონისძიება არ უნდა მიეღო, რომ შეემოწმებინა და ეს საშინელი უბედურება არ მომხდარიყო?

აკი ვამბობთ, რომ ჩვენ შორსა ვართ ბრალი ვისმე დავსდოთ, მაგრამ როცა ამბობენ, ჩვენ უნდა ნება დაგვერთვა, ჩვენ უნდა შეგვემოწმებინაო, მაშინ ჩვენც ნება გვაქვს ვუპასუხოთ: თუ თქვენ ნება არ დართეთ, რაღად გააკეთებინეთ, რატომ არ დააყენეთ ხიდის მუშაობა, და თუ გააკეთებინეთ, რატომ არ შეამოწმეთ. უბრალო კედლის ამოყვანა რომ გაბედოს ვინმე თავის სახლებში, გამგეობის ნებადაურთველად, ათასი მოხელე თავზე დაესხმის ხოლმე, ნუ აკეთებო, და აქ ორი თუ სამი ათასის კაცის გასავლელს ხიდსა სდებენ, ამოდენა ხალხი განსაცდელში ცვივა და გამგეობა ტფილისის ქალაქისა ყურსაც არ იბერტყავს.

საკვირველ არიან, გამგეობავ, საქმენი შენნი!

ტფილისი, 16 იანვარი, 1892 წ.

ნათლისღების დღეს მომხდარმა უბედურობამ ყოველივე საქმე უკან დააყენა, სხვა ყველაფერზე ადამიანს აზრი მოუჭრა და ენა დაუდუნა. ამ უბედურობისაგან ამღვრეული და შემადრწუნებელი გული დღეს-აქამდე არ დაწყნარებულა და ტკივილი საშინელ ყოფილისა არ დაამებულა. რასაკვირველია, ეხლა ჩვენის დაგვიანებულის ვაითა და ვიშითა უბედურად დაღუპულნი აღარ დაუბრუნდებიან თავიანთ დაობლებულ ოჯახებს, მაგრამ ესეც ცოტა ოდენად სანუგეშოა, რომ ჩვენში დიდმა თუ პატარამ სხვის ურაროდ წახდენა და დაღუპვა საკუთარ უბედურებად მიიჩნია და დიდი გულისტკივილი გამოიჩინა. ამ ამბავმა ყველა მისძრა-მოსძრა და ჩვენს ჩვეულებრივად თვლემით მიმავალს ცხოვრებას სამერმისოდ თვალი აახილებინა იმ მხრით, რომ ცხადად დაგვანახვა, — თქვენს თავს თუ თვითონ თქვენვე არ უპატრონეთ, სხვაზედ იმედს ამისთანა ბოლო მოსდევსო, ჭკვა ისწავლეთ და გაფრთხილდითო.

მართალია, ქალაქის მკვიდრთა საპატრონებლად, მათდა მშვიდობიანად და უშიშრად საყოფნელად, მათდა საერთო ცხოვრების საკეთილოდ და სასიამოვნოდ მოსაწყობად ბევრი სხვადასხვა დაწესებულებანი არიან მთავრობისანი, მაგრამ ამათ გარე თვითმმართველობაც არის მოწვეული ამავე სამსახურისათვის. ეგ თვითმმართველობა თვით ქალაქის მკვიდრთა ხელშია და მაშასადამე მისი ავკარგიანობა საკუთრად ჩვენზეა დამოკიდებული. ჩვენ, წინადაცა ვსთქვით და ეხლაც ვიტყვით, პირდაპირს ბრალს არავისა ვსდებთ, რომ ნათლისღების დღეს ამოდენა ხალხს საფლავი გაეთხარა და ამოდენა ოჯახებს დიდის დღეობის სიხარული გლოვად გადაექცა, მაგრამ ამას-კი ვიტყვით, რომ თუ წევრნი ქალაქის გამგეობისანი ცოტა ოდნად გულმოდგინენი ყოფილიყვნენ, ყველა ეს უბედურება აგვეცდებოდა. ჩვენ იმას ვჩივით, რომ გამგეობას შეეძლო უბედურება აეცილებინა და შესაძლებელი არა ჰქმნა. ამაზე ეჭვი არ არის.

ამ შემთხვევაში იმით მართლება თავისა, რომ ჩემი მოვალეობა არ იყო საქმეში ჩავრეულიყავიო, გამტყუნებაზე უარესია. ვინ არ არის მოვალე, რომ ხალხის განსაცდელში ჩასავარდნელი რამ კეთდებოდეს, საქვეყნოდ გამოფენილი, — და არ იხმაროს ყოველივე ღონისძიება ეს განსაცდელიანი საქმე არ შეაყენოს, ან განსაცდელ გარეთ დააყენებინოს. განა აქ რომელიმე მუხლი კანონთ-კრებულისა არის საჭირო? რომელი კანონია ქვეყნიერობაზე იმისთანა, რომ მის ნებადაურთველად ასი და ორასი კაცი ვერ გადავარჩინო სიკვდილისაგან? რომელი კანონია ისეთი, რომ ვისმე შეჰრისხოს, რად შეჰკარ და გააუქმე იმისთანა ხიდი, რომელიც ჩატყდება და ას და ორას კაცს თან ჩაიტანს წყალში დასაღუპავადო?

ყოველის კანონის თავი და ბოლო მოქალაქეთა და მკვიდრთა მშვიდობით და მოსვენებით ყოფნაა. ამის გარე კანონს არავითარი მიზეზი არსებობისა არა აქვს და ყოველივე ღონე, ამ მშვიდობით და მოსვენებით ყოფნისთვის გამოსადეგი, წმინდა მოვალეობაა თვითოეულისა ცალკე და ყველასი ერთად, და ამიტომაც აქ ხელის დაბანა, მე არ ვერიე ხიდის კეთებაშიო,

გამოცხადებული ქალაქის გამგეობისაგან, უფრო საბუთია დანაშაულობისა, ვიდრე გამართლებისა. არის იმისთანა შემთხვევა ხოლმე კაცთა ცხოვრებაში, რომ თვით არ-გარევა საქმეში თავის-თავად დიდი დანაშაულია და იმ ხიდის ალალ-ბედად დაგდება, რომლის უხეირობამ ასი და ორასი კაცი შეიწირა, ერთი იმისთანა შემთხვევაა. ამიტომაც დიდად მართალია ხმოსანი თ. მიქელაძე, რომელმაც წარსულ ორშაბათს საბჭოში წარმოსთქვა ეს მწვავე სიტყვები: „იქნება ფორმალურმა სამართალმა ქალაქის გამგეობა არ მიიწვიოს პასუხის საგებლადაო, მაგრამ სამართლიანად გულგამწყრალ საზოგადოების სინიდისის წინაშე-კი ქალაქის გამგეობა დიდ ხანს კიდევ იჯდება დამნაშავეთა სკამზედაო“.

ჩვენ ეს ყოველივე იმისთვისა ვსთქვით, რომ იქნება ამ საშინელმა მაგალითმა ნათლისღების უბედურებისამ ჩააფიქროს ქალაქის მკვიდრნი იმაზე, — თუ რა სიფრთხილით, რა წინდახედვით, რა შიშით და კრძალვით უნდა აირჩიონ ხოლმე ქალაქის თვითმმართველობის კაცები. ეს ერთი მაგალითი საკმარისია იმის საცოდნელად, — თუ რა დიდი საქმე აბარიათ იმათ, ვისაც ჩვენი კენჭი ჰგზავნის ან ხმოსნად საბჭოში, ან წევრად ქალაქის გამგეობაში. ნათლისღების უბედურება პირდაპირ გვეუბნება, რომ ჩვენი სიკვდილ-სიცოცხლეც-კი იმათ ხელშია, სხვა რომ არა ვსთქვათ-რა, იმათ ხელშია იმიტომ, რომ შესაძლო იყო სიკვდილისაგან დახსნა აწ დახოცვილებისა და არ იქმნენ დახსნილ, რადგანაც ის, რაც გულსა და სულში უნდა ეწეროს ადამიანს, იმას ჩვენი გამგეობა კანონების წიგნში ეძებს.

ამისთანა დასაბუთებულს უგულობას და უსულობას ჰყვირის და სჩივის ეგრეთწოდებული ოპოზიცია, სახელოსნო სკოლის საქმე გნებავთ, თუ ცხენის-რკინისგზისა, ყველგან ხელის გულსავით ნათლად გვიხატავს უთავბოლო და ალალბედა მოქმედებას გამგეობისას და მაინც არიან მომხრენი გამგეობისა, რომელნიც სცდილობენ თვალი აუხვიონ ხალხს და ოპოზიციას მოამდურონ.

იმედია, რომ ეს ოთხი წელიწადი ამაოდ არ ჩაუვლის ქალაქის მკვიდრთა. ხმოსანმა თ. მიქელაძემ მართალი სთქვა, რომ იმედიაო, ამ ხნის განმავლობაში ქალაქელნი დაინახვენ, ვინ არიან მათი გულმოდგინე კეთილისმყოფელნი და ვინ არა. რასაკვირველია, დანახვა იმისა კარგია, მაგრამ მარტო დანახვა საკმაო არ არის. საქმე ის არის, დანახულისამებრ მოვიქცეთ ჩვენცა, როცა ხელში კენჭს ავიღებთ და იმისთანა კაცების არჩევანს შევუდგებით, რომელნიც ღირს იქმნებიან ჩვენი მშვიდობით და მოსვენებით ყოფნა მივანდოთ, ჩავაბაროთ, და ჩვენს კეთილდღეობას ვამსახუროთ გულითა და სულით. საქმე ის არის, რომ როცა კენჭით ხელში მივალთ არჩევანის ყუთთან, ერთმანეთს ვაფრთხილებდეთ: გახსოვდეს ნათლისღების უბედურება.

ტფილისი, 18 იანვარი, 1892 წ.

ამ ნათლისღების უბედურობის ვაი-ვაგლახში როგორღაც ჩუმად ჩაიარა თუმცა დიდის ხნის მოსალოდნელმა, მაგრამ საოცარმა ამბავმა, რომელიც გამომჟღავნდა მთელის თავის სიგრძე-სიგანით 30-ს დეკემბერს ქალაქის საბჭოში.

ამ დღეს საბჭოს განსაკითხავად დანიშნული იყო სარჩიელი ნ. დ. ზუბალაშვილისა იმის შესახებ, რომ რატომ არა ჰსრულდება ქალაქისა და ცხენის-რკინისგზის უსახელო საზოგადოების ხელშეკრულობის მე-21 მუხლიო. ამის გამო ნ. დ. ზუბალაშვილმა წარმოსთქვა გულდადებული, წინდახედული, დიდად დასაბუთებული, ყოვლისფრით სრული სიტყვა, და ის, რაც მან გამომჟღავნა საბუთების ჩვენებითა, მართლა რომ საოცარია.

საქმე იმაშია, რომ 1881 წ. 11-ს აპრილს ქალაქი და ცხენის-რკინისგზის უსახელო საზოგადოება ხელწერილით შეკრულან და მე-21 მუხლს ამ ხელ-წერილისას ვალად დაუდვია ცხენის-რკინისგზის უსახელო საზოგადოებისათვის რკინისგზის გადაგვა და ნაგავის გატანა. პირველ დღიდანვე 1888 წ. 12-ს ივლისამდე უსახელო საზოგადოებას აინუნშიაც არ მოსვლია შეესრულებინა თავისი მოვალეობა, ცხადად მოხსენებული ხელშეკრულობის მე-21 მუხლში. ქალაქის ფულის გულმოდგინე შემნახველს ქალაქის გამგეობას აუღია და, რაკი შენ არა ჰგვი და არ ასუფთავებ, მოვალეობისამებრ, შენს გზასა, მე დავგვი და ნაგავსაც მე გავიტანო ქალაქის ფულით, რომელიც, ჩვენში-კი ითქვას, მას მიბარებული აქვს, რომ ტყუილუბრალოდ არა ჰფანტოს. რა თქმა უნდა, უსახელო საზოგადოება, დიდად მაღლიერი ამისთანა გულუხვობისათვის, გაუჩუმდა ქალაქის ფულზე გულუხვს გამგეობას. ამ სახით 1881 წლიდან 1888 წლამდე გამგეობას უგვია და უზიდნია ნაგავი ცხენის-რკინისგზისა ქალაქის ხარჯითა და „ქალაქის ღარიბ დახლიდამ მილიონების პატრონს საზოგადოებას რვაასი თუმანი შეაწიო“, ამბობს ბ-ნი ზუბალაშვილი.

ამ საჩუქარს მოუყრუა ყური, რასაკვირველია, უსახელო საზოგადოებამ, ან რად იტყოდა რასმე? პირველი, რომ ნაჩუქარს ცხენს კბილებს არავინ უსინჯავს, მეორე, რომ მეტი ლუკმა ყელში არავის დასდგომია. მართალია, არც გამგეობას უტკენია თავი იმის გამოძიებაში თუ, კაცო, ამ ქალაქისაგან მობარებულს ფულს რაზედ ვაჭმევთ სხვასაო. სწორედ შვიდი წელიწადი მოუნდა, ვიდრე გამგეობა ამისთანა წინდაუხედაობაზე თვალს აახელდა, ისიც როგორ? გაეხმაურა ზრდილობიანად უსახელო საზოგადოებას და არა ნაკლებ ზრდილობიანად მოაგონა, რომ ცხენის-რკინისგზის დაგვა და ნაგავის გადაყრა შენი ვალიაო. კაცსა ჰგონია, ამის შემდეგ მაინც ხელს აიღებდა გამგეობა რკინისგზის დაგვისა და ნაგავის გადაყრისაგან ქალაქის ხარჯითაო. თქვენც არ მომიკვდეთ: ხომ შეატყობინა, დაგვა-გაწმენდა თქვენი ვალიაო, მაგრამ მაინც თვით გამგეობა ისევ ქალაქის ფულით სწმენდა და ნაგავი გაჰქონდა, თითქო ეძნელებათ, ამ სასიამოვნო შექცევას თავი როგორ დავანებოო.

ამისთანა ტკბილი ურთიერთობა ერთის მხრით უსახელო საზოგადოებისა და მეორეს მხრით ტფილისის ქალაქის გამგეობისა არა ნაკლების სიტკბოებით იმაღავდა თავს ამ ორთა შორის 1890 წლამდე. გამგეობას ფიქრად არ მოსვლია საბჭოს შეატყობინოს, რომ უსახელო

საზოგადოება არ ასრულებს თავის მოვალეობას, და აი შვიდი წელიწადია, რაც ხელშეკრულობის პირობას არღვევს. ეს ამბავი შეიტყო თურმე საბჭომ როგორღაც ფათერაკად 1890 წ. 21 მაისს, როცა ხმოსანმა თ. მიქელაძემ აცნობა საბჭოს, რომ ვაგზალის გზაზე თავის დროზე აღარ დადის ცხენის-რკინისგზის ვაგონებიო.

რა ჰქმნა მაშინდელმა საბჭომ, როცა ეს უეცარი ამბავი შეიტყო? მაშინ, ხომ მოგეხსენებათ, ტკბილად ცხოვრების დრო იყო. მაშინ ყველანი იმის ფიქრში იყვნენ, რომ ოღონდ მე კარგად ვიყო და თუნდ ქვა ქვაზედ ნუ იქნებაო. ეხლაა, რომ ეს რაღაც „ოპოზიცია“ გაჩნდა, რომელიც იძახის, ოღონდ-კი ქვა ქვაზედ დარჩეს და შენ-კი, თუნდ იყავ, თუნდ არაო. ტკბილმა მაშინდელმა საბჭომ დაადგინა თურმე: ვაგონების სიარულის აღკვეთის გამო უსახელო საზოგადოებას გადახდეს ჯარიმა 12,800 მან., გამგეობას მიენდოს ამ ჯარიმის გადახდევინება, თუ უსახელო საზოგადოება არ მოურიგდა გამგეობას ცხენის-რკინისგზის დაგვისა და ნაგავის გადაყრის შესახებაო. ამ სახით საბჭომ ნასკვიც ხელთ მისცა უსახელო საზოგადოებას და გამოსახსნელი ძაფის წვერიც.

რა უქმნია ამ დანადგენის აღსასრულებლად გამგეობას? როგორც ეტყობა, მოპრიგებია ასე, რომ უსახელო საზოგადოებას უკისრნია წელიწადში სამოცის თუმნის ძლევა და გამგეობას გვა და ზიდვა ნაგვისა. ხოლო საკვირველი ის არის, რომ ამ გვასა და ნაგავის ზიდვაზე თვით ქალაქს ეხარჯება, ქალაქის ინჟინერის სიტყვით, წელიწადში 2140 მანეთი და გამგეობა-კი დასჯერებია სამოცს თუმანს. ამ მხრით ქალაქის ჯიბიდან გამგეობას უთავაზნია უსახელო საზოგადოებისათვის ყოველ წლივ ას ორმოცდაათოთხმეტი თუმანი ფეშქაშად. ვინ იტყვის, კარგი არ არის თავაზა და ფეშქაშიო, მაგრამ სხვისის ჯიბიდან ნათავაზევისა და ნაფეშქაშისა-კი რა მოგახსენოთ.

სასაცილო ჯერ აქ მაგდენი არაფერია. საქმე ის არის, რომ მინამ ნ. დ. ზუბალაშვილი ამ საქმეს გამომარკვევდა, ატეხილიყო ერთი ახირებული სიტყვა-პასუხოზა, მორიგებული ვართ თუ არა უსახელო საზოგადოებასთან იმაზე, რომ ქალაქმა უნდა ჰგავოს და ზიდოს ნაგავი წელიწადში სამოც თუმნადაო. კაცი რომ დაუკვირდეს ამის გამო ლაპარაკსა, სწორედ ვოდევილია. სამს გამგეობის წევრს სამი სხვადასხვა აზრი ჰქონია თურმე ამ საგანზე. ერთი იძახის, არა ვართ მორიგებულნიო, მეორე ამბობს: სტყუი, მორიგებულნი ვართ, მხოლოდ ვადამდეო, და მესამე ჰყვირის: ერთიც სტყუის და მეორეც, მორიგებული ვართ და გათავდაო.

ნ. დ. ზუბალაშვილმა-კი დაამტკიცა, რომ გამგეობის მორიგება, თუნდა იყოს კიდეც, მორიგებად არ ჩაითვლება, ვიდრე საბჭოსაგან დამტკიცებული არ იქნებაო, და რადგანაც არც გამგეობას შეურაცხავს თვის კანონიერ ვალად წარმოედგინა საბჭოსათვის მორიგება დასამტკიცებლად და არც საბჭოს დაუმტკიცებია, არავითარს მორიგებაზე ლაპარაკი არ უნდა იყოსო. ბ-ნმა ზუბალაშვილმა ამის შესახებ კანონით დაასაბუთა თავისი სიტყვა.

ნუთუ ბ-ნ ზუბალაშვილის მშვენიერ და დასაბუთებულ სიტყვის შემდეგ ნება არა გვაქვს მწუხარებითა ვსთქვათ: ღმერთო, ეს ვის ხელში ჩაგვიგდია ქალაქის საქმეო.

ნუთუ ეხლაც იტყვიან, რომ ეგრეთწოდებული ოპოზიცია ცარიელ აყალ-მაყალის მეტს არას აკეთებსო. ნ. დ. ზუბალაშვილმა პირში ბურთი ჩაუდო ყოველს ამის მთქმელს და იმედია, თუ ოპოზიცია ამ რიგიანსა და საბუთების გამორკვევის გზას არ გადაუხვევს, კიდევ ბევრს ამისთანა სასახელო გამარჯვებას დაინარჩუნებს.

* *

ტფილისი, 12 ნოემბერი, 1892 წ.

წარსულ ორშაბათს ჩვენს ქალაქის საბჭოს მოუხდა გასინჯვა ქალაქის გამგეობის მოხსენებისა იმის თაობაზე, რომ საჭიროაო ჩვენგან ექვსის სარგებლით აღებული ორი სესხი ხუთს სარგებლიან სესხად გადავაქციოთო და ამით შეღავათი მივცეთ ქალაქის ჯიბესაო, ანუ, როგორც ეხლა იტყვიან, კასსასა. ამ სახით ქალაქის გამგეობას სარჩიელი შეუტანია, რომ ეგრეთწოდებული კონვერსია მოახდინოს ორის თვის სესხისა.

გამგეობის მოხსენებაში საფინანსო გარემოება ამ საქმისა ასე თუ ისე ნახსენებია, ხოლო კონვერსიას თანა სდევს ერთი სხვა გარემოებაც, რომლის შესახებ ერთი სიტყვაც არ არის დახარჯული, და ჩვენ-კი გვგონია, რომ მოხსენება გამგეობისა თავდაპირველად ამას უნდა შესდგომოდა, რადგანაც ამ გარემოების გამოურკვეველად ყოველივე ლაპარაკი კონვერსიაზედ, ყოველივე დავიდარაბა, უქმად დროს გატარება არის.

კონვერსიას შესაძლოდა ჰხდის არსებობა ერთის იურიდიულის გარემოებისა, რომელიცა მდგომარეობს იმაში, რომ სესხის ამლებს უფლება უნდა ჰქონდეს შერჩენილი და სესხის ამლების პირობაშივე წინადვე მოხსენებული, რომ ყოველთვის და ყოველ დროს ნება აქვს სესხის ამლებმა ნასესხი ფული ჩააბაროს ფულის პატრონსა. თუ ეს პირობა დადებული არ არის წინათვე, კონვერსია შეუძლებელია და აი რა მიზეზით.

კონვერსია სხვა არა არის-რა ამ შემთხვევაში გარდა იმისა, რომ მეტ სარგებლიანი სესხი ნაკლებ სარგებლიან სესხად ჩამოხდეს. რა თქმა უნდა, რომ კანონი თავის-დღეში არ შეიწყნარებს, რომ ეს მეტიდამ ნაკლებ სარგებელზედ ჩამოხდომა სესხის ამლების სურვილზე იყოს მიგდებული. თქვენგან მე ფული ავიღე, ვთქვათ, ექვს პროცენტად, და ვინ მომცემს მე ნებას, რომ, როცა მოვინდომო, ხუთ პროცენტად გაგიხადოთ ეგ ექვსი პროცენტი. ეს რომ ასე იყოს, კანონმა რომ ამისთანა უკანონობა შეიწყნაროს როდისმე და ვისთვისმე, მაშინ ეგრეთწოდებულს საზოგადო და კერძო კრედიტსაც ძირიანად ბოლო უნდა მოეღოს, მაშინ კრედიტი უნდა გაუქმდეს სახელმწიფოში, იმიტომ რომ ვინ გაიმეტებს გასაცემად ფულს, როცა სესხის ამლებს ნება ექმნება თავის სურვილისამებრ სესხის პირობა დაარღვიოს, თუნდა მთავრობის ნებართვითაც, და დაპირებული სარგებელი ბევრიდგან ცოტაზედ ჩამოახდომოს.

თქმა არ უნდა, რომ სარგებლის დაკლება, სრულადაც გაუქმება, ყოველთვის სასურველი იქნება სესხის ამღებისათვის და ექვი არ არის, რომ ეს სურვილი უკლებელი იქნება. ხოლო საკითხი ეს არის: ვინ უყაბულებს ამას? მაშ როგორ და რა საბუთით შესაძლოა კონვენსიის მოხდენა? მარტო ერთის საბუთით. ეს ის საბუთია, რომ სესხის აღებ-მიცემობის პირობაში გამოთქმული იყოს, რომ სესხის ამღებს ნება აქვს, რა დროსაც ჰსურს, თავნი თავის განვლილის სარგებლით დაუბრუნოს ფულის პატრონსა. მაშინ და მხოლოდ მაშინ შესაძლოა სესხის ამღებმა იზრუნოს კონვენსიისათვის. უამისოდ ერთს ბიჯსაც წინ ვერ წასდგამს სესხის ამღები ამ საქმეში.

როცა სესხის ამღებს ეს ნება ექმნება, მაშინ შეუძლიან ფულის პატრონს უთხრას: ან ექვის პროცენტის მაგიერ ხუთ პროცენტს დამჯერდი ამას იქით და შენი ფული ჩემთან დარჩეს, ან არა და პირობისამებრ შენი თავნი თავის განვლილ სარგებლით მიიღე. ფულის პატრონი მაშინ იძულებულია უსათუოდ ან ერთს დასჯერდეს, ან მეორეს, ან ამას გადასწყვეტს იმისდა მიხედვით თუ, — ფულის ბაზრის მეტნაკლებობა რას ამბობს იმ წუთს. თუ რწმუნება არ ექმნება, რომ თავის ფულს ხუთ პროცენტზედ მეტად დააბინავებს სადმე საიმედოდ, რასაკვირველია, დასჯერდება სესხი ხუთ პროცენტზედ ჩამოახდომოს, და თუ ექნება იმედი მეტად დაბინავებისა, თავის თავნს აიღებს განვლილის სარგებლითა და იქ დააბინავებს, საცა სარგებელი მეტია. ამ სახით, ეს გარემოება, რომ სესხის ამღებს წინათგამორკვეული ნება აქვს ყოველთვის და ყოველს დროს თავნი დაუბრუნოს ფულის პატრონს, — და მარტო ეს გარემოება, — შესაძლებლად ჰხდის კონვენსიას სესხისას.

გამგეობის მოხსენებისაგან-კი, როგორცა ვსთქვით, სრულებით არა სჩანს, რომ როცა ქალაქს ან პირველი, ან მეორე სესხი აუღია, ეს პირობა, თავნის დაბრუნებისა ყოველს დროს, დაუდგენია, თუ არა. ჩვენის ფიქრით, ამისათვის საჭირო იყო ორიოდე სიტყვა გამოემეტნა გამგეობას, იმიტომ რომ უამისოდ ყოველი ლაპარაკი კონვენსიაზედ უქმია, და გარეშე კაცსაც, რომელიც უწყებული არ არის საკონვენსიოდ განზრახული ორი სესხი ქალაქისა რა პირობით არის აღებული, ეგ ლაპარაკი კონვენსიაზედ უბრალო მასლაათად მიაჩნია, რადგანაც არ ხსენება აღნიშნულ გარემოებისა არ-ყოფილად ჩასათვლეელია. აკი ვამბობთ, თუ სესხის პირობაში გარკვევით არა სწერია, რომ სესხის ამღებს ნება აქვს ვადაზედ ადრე ფული დაუბრუნოს, ვერა მთავრობა, ვერა კანონი, ვერა სამართალი იძულებული ვერა ჰყოფს ფულის პატრონს ხელიდამ გაუშვას ვადამდე თამასუქი ქალაქისა, ესე იგი ოქლიგაცია, და მის მაგიერ ან ძალად თავნი ფული მიიჩქოს, ან სარგებელი დაიკლოს. ამის გამო, არა მთავრობა არ შეიწყნარებს არავითარს შუამდგომელობას კონვენსიის ნებართვისათვის. ამ შემთხვევაში ქალაქის სურვილისათვის მარტო ერთი გზაა: ექვს პროცენტთან ობლიგაცია იყიდოს ქალაქმა და მის მაგიერ ახლად გამოსცეს ხუთპროცენტთან გასასყიდად. ასეთი გარემოება ასწევს, რასაკვირველია, ფასს ექვს პროცენტთან ობლიგაციისას და დასწევს ხუთ პროცენტთანისას, და ეს მოქმედება ისე ძვირად დაუჯდება ქალაქს, რომ ამ გზით სურვილის ასრულება უგუნურება იქნება.

ტფილისი, 21 ნოემბერი, 1893 წ.

ბ-ნი იზმაილოვი უკვე ამორჩეულ იქმნა ქალაქის მოურავად. ამით გათავდა ყოველივე ლაპარაკი და მითქმა-მოთქმა იმაზე თუ, ვინ დავსვით მოურავად და ვინ არა. დაწყნარდა ამ საგანზედ მომხდარი განხეთქილება და ბ-ნი იზმაილოვის ქალაქის მოურავად გახდომა. ყველამ უნდა იკისროს, ვითარცა დასრულებული საქმე.

აწ მარტო ისღა დარჩენია ქალაქის საზოგადოებას, გამოარკვიოს, რის იმედი უნდა ჰქონებოდათ ბ-ნი იზმაილოვის ამომრჩეველთ, როცა იგინი ირჩევდნენ. სადაც-კი დღეს ბ-ნი იზმაილოვის ამორჩევაზე სადმე ლაპარაკია, სწორედ ეს საგანია მიზეზი.

რაკი ვიცით, დღევანდელი ხმოსანთა კრებული საიდან და როგორ არის შემდგარი, რაკი ზოგიერთი პატივსადები საბუთია სთქვას კაცმა, რომ იგი უფროს-ერთში ნაყოფია ერთ ცალკერძოდ მიხრილის დასისა, და რაკი ესეც ვიცით, უფროს-ერთობა საბჭოში, ვითარცა ხმოსანთა კრებულისა, უნდა იყოს გამომეტყველი თავის მომავლინებელთა ნება-სურვილისა, მაშ სათანადოა ვიფიქროთ, რომ ბ-ნი იზმაილოვი ამორჩეულია იმ იმედით, რომ იგი ამ ცალკერძოდ მიხრილს დასს ციხე-სიმაგრედ გაუხდება.

ამ იმედს საფუძვლად უნდა ედვას იგი ერთი არა მცირე ნაკლულოვანება ხასიათისა, რომელსაც ვითომ ამჩნევენ ბ-ნი იზმაილოვს. იგი ამყოლი კაციაო, ამბობენ, და, რა თქმა უნდა, რასაც ჩვენ ვეტყვით, იმას დაემორჩილება ყოველის უარის უთქმელადაო. არა ერთი და ორი ამაში ჰპოულობენ მიზეზს ბ-ნი იზმაილოვის ამორჩევისას.

თუ ესეა, ეს ჩვენ მოგვაგონებს ერთს დიდის ხნის ამბავს. როდესაც რომის პაპი გრიგოლ XIII გარდაიცვალა, შეიყარნენ კარდინალები ახალის პაპის ამოსარჩევად. კარდინალთა კრებულში იყო ერთი ბერი, სახელად სიქსტი, კაცი სუსტი, წელში უღონობით მოხრილი, უღონობითვე ყავარჯენზე დაყრდნობილი, ფერმიხდილი და მიმკვდარი. ღირსთა მამათა იფიქრეს, თუ ამ სუსტს და დავრდომილ კაცს ავირჩევთ პაპად, ეს, რასაკვირველია, ჩვენი ყურმოჭრილი ყმა იქნება და როგორც გვინდა, ხელში ისე ვატრიალებთ და რასაც გვინდა, იმას ჩავადენინებთო. ამ იმედით აირჩიეს ეს საბრალო ბერი იმ უწარჩინებულესს თანამდებობისათვის, ჩააბარეს პეტრე მოციქულის გასაღებები და უწოდეს სახელად პაპი სიქსტი მეხუთე.

გამოცხადდა თუ არა, რომ სიქსტი არჩეულ იქმნაო, ეს მიმკვდარი, ძლივ ცოცხალი, ტანში უღონობით მოხრილი ბერი გაიმართა წელში, ყავარჯენი იქით მიაგდო და Te Deum-ი ისეთის გრგვინვითა და ჭექითა სთქვა, რომ დარბაზის სარკმლის მინებმა ზრიალი დაიწყო. განცვიფრებული კარდინალები მიხვდნენ მაშინვე, რომ ამ კაცს ისინი თავის სურვილისამებრ ვერ ათამაშებენ და დარწმუნდნენ, რომ ანგარიშში შესცდნენ. ისტორიამ გაამართლა წინაგრძნობა ღირსთა მამათა და პაპი სიქსტი V მართლა რომ შესანიშნავი და დამოუკიდებელი კაცი შეიქმნა.

განა შესაძლებელი არ არის, რომ აქაც იგივე მოხდეს?

ჩვენ დღეს მარტო ისღა დაგვრჩენია ვინატროთ, რომ ბ-ნმა იზმაილოვმაც იგი რიხი, მხნეობა, დამოუკიდებლობა და სიმაგრე ხასიათისა გამოიჩინოს, რაც საჭიროა მაგისტანა თანამდებობის კაცისათვის, და დაგვიტკიცოს, რომ თუმცა აბჯარი ხისა აქვს, გული-კი რკინისა ჰქონია.

მისი მშვენიერი სიტყვა აზრით, თუ მოკაზმულობით, წარმოთქმული არჩევანის შემდეგ, ცოტა არ იყოს, სიქსტის V Te Deum-სა ჰგავს. ჩაუკვირდით იმ მოკლე, მაგრამ ფართო აზრიანს სიტყვას და დაინახავთ, რომ იგი ერთის ცალკერძ დასის აყოლას თავის პროგრამაში არავითარს წილს არ უდებს და ამბობს, იმათაც, ვისაც ჩემი ქალაქის მოურავობა არა ჰსურთ, ვეცდები ჩემს მოქმედებით ჩემზე აზრი შევუცვალო. აღთქმა ჩინებულია და ჩვენც ვისურვებთ, რომ მართლა და გულწრფელად ამ სასურველს გზას დასდგომოდეს და ჩვენ კიდევ ეს გზა დაგველოცნოს.

* *

ტფილისი, 16 მაისი, 1897 წ.

ხვალ, 18-ს მაისს, განკითხვის დღეა. განკითხვის დღეა იმისი თუ, — ვინ უნდა მოუაროს, ვინ უნდა უპატრონოს ტფილისს ამ ოთხს წელიწადს და ვინ უნდა იზრუნოს და ისაქმოს ადამიანურის გულის ტკივილითა და გულ-მოდგინებით ჩვენის კეთილდღეობისათვის, ჩვენის აკარგიანობისათვის.

აქამდე თუ ხმოსნების ამორჩევას საბჭოსათვის ყურს არ ვათხოვებდით და გულგრილად ვეკიდებოდით, დიდი შეცოდება იყო ჩვენ მიერ ტფილისისა და მისთა მკვიდრთა წინაშე. ეხლა სულ სხვა დროა. ტფილისი ჩვენი მშობელი ქალაქია, ყველანი, ვინც აქა ვშობილვართ, აქა ვცხოვრობთ, აქა ვტრიალებთ, — რა მიღეთისაც გინდ იყოს კაცი, — მისი შვილები ვართ და სამსახური უნდა გავუწიოთ ერთნაირის გულისცემითა, ერთნაირის ნატვრითა, რომ ჩვენი დედაქალაქი გამოკეთდეს, გამოფაქიზდეს, მოჯობინდეს, მოჯამრთელდეს. ღმერთმა არა დაიშურა-რა ჩვენის დედაქალაქისათვის. ჰაერი, წყალი, ადგილი — ყველაფერი, რითაც ბუნება მოსაწონებლად ჰქმნის ადამიანის საცხოვრებელს, იმოდენად კარგი გვაქვს, რომ ბევრი უცხოელი შემოგვნატრის. თუ რამ ცუდია აქ, და ბევრი რამაც არის ცუდი, სულ იმისი ბრალია, რომ დედაქალაქს შვილობას არ ვუწევთ, გულდადებით არ ვექცევით, სიყვარულით, სიყვარულით არ ვპატრონობთ.

კანონმა ნება მოგვცა ჩვენს დედაქალაქს ჩვენვე მოვუაროთ, ჩვენვე ვუპატრონოთ ამ მხრით. ჩვენც საკმაო ხარჯს ვიხდით, რომ ეს პატრონობა, ეს მოვლა ყინულზე დაწერილი თამასუქი

არ იყოს, ხარჯიც ტყუილ-უბრალოდ არ იქსაქსებოდეს, საქმე ჩვენდა საკეთილად კეთდებოდეს და კეთილი დღედადღე ემატებოდეს ჩვენს მშობელს ქალაქსა.

ყველამ ერთად რომ პატრონობა და მოვლა მოვინდომოთ, შეუძლებელია. კანონმა ეს კარგად იცოდა და დაგვიწესა უკეთესნი კაცნი რიცხვით ოთხმოცი ამოირჩიეთ თქვენ შორის და იმათ მიანდეთ ეგ პატრონობა და მოვლაო. და აი ხვალ ამისი განკითხვაა. რომ ჩაუფიქრდეთ, თქვენვე იტყვიეთ ჩვენთან ერთად, რომ ეს სახუმარი საქმე არ არის. ერთი გულმრუდობით აქეთ თუ იქით წასული კენჭი შემძლებელია იმისთანა კაცები დასვას საბჭოში, რომ მერე თქვენი მშობელი ქალაქი, თქვენ თვითონ, თქვენი ოჯახი, თქვენი ცოლ-შვილი თავსა და პირს იხოკდეს, — ეს რა ღმერთი გაგვიწყრა, როგორ ამოვირჩიეთ ეს ჩვენი წამწყმედელნი და დამღუპავნიო? იცოდეთ, დიდი ცოდვა-მადლი თანა სდევს არჩევანსა და ვიდრე ხელი კენჭის ჩასაგდებად დაიძროდეს, თქვენს ნამუსს, თქვენს სინიდისს, თქვენს გულს, თქვენს ჭკუას რამდენჯერმე დაეკითხეთ — ვინ არის ღირსეული და ვინ არა, განურჩევლად დიდისა და პატარისა.

იცოდეთ, თქვენ გინდათ კაცი, რომელსაც თქვენი სიკეთე, თქვენი სიყვარული, თქვენთვის გულშემატკივრობა სულელობად არ მიაჩნია.

თქვენ გინდათ კაცი, რომელსაც უნდა ებრალებოდეს თქვენი თავი, თქვენი ცოლ-შვილი და თქვენის ოფლით მონაგარს ფულს, ხარჯად თქვენ მიერ გაცემულს, თქვენს კეთილად ცხოვრებას, თქვენს მშვიდობით და უშიშრად ყოფნას ახმარებდეს, რამოდენადაც ყოველივე ეს შესაძლოა.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ მდიდარს განგებ არ აკლებდეს ქალაქის ხარჯსა და ხმაამოუღებელს შეუძლებელს განგებვე არ უმატებდეს, და რაც მდიდარს დააკლეს, ღარიბს არ ახდევინონ.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ თქვენი მიყრუებული უბნები ტალახისა და ტლაპობისაგან არა ჰყარდეს და მარტო მდიდართა ქუჩები არა ჰლაპლაპებდეს სიფაქიზითა.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ ხორაგი, საჭმელ-სასმელი, ქალაქის ბაზარში კარგი და საღი იყოს და თქვენ არ გახდენდნენ, არ გაფუჭებდნენ და ამ მხრით უშიშარ იყვნეთ.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ პურს, ღვინოს, საჭმელ-სასმელს ჩარჩები თუ სხვა ვინმე განგებ მამასისხლად არა ჰხდიდნენ და ამით თქვენ და თქვენს ცოლ-შვილს არ უძვირებდნენ საჭირო საზრდოს და საკვებსა.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ ქალაქის მოხელეებს ხელსა და კალთას არ აფარებდნენ, როცა იგინი არ ვარგანან და ტყუილ-უბრალოდ სჭამენ თქვენის ოფლით მონაგარს ფულსა ჯამაგირების სახითა.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ ბუნებითად კეთილი ჰაერი თქვენის დედაქალაქისა არ იმხამებოდეს უწმინდურების სიმყრალითა და არა გშხამვიდეს თქვენ, თქვენს ოჯახს, თქვენს წვრილ-შვილსა.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ წყალი უვნებელი და მოუწყვეტელი გქონდეთ და ამასთანაც რაც შეიძლება იეფი.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ, რაკი ხორაგს თუ სასმელს ბაზარში ჰყიდულობთ, დახათრიჯამებული იყვნეთ, რომ წამხდარს და მოწამლულს არ შემოგაპარებენ.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ თქვენს წვრილ შვილებს სწავლა-განათლების გზა და სახსარი მისცეს, გული კეთილს შეუჩვიოს, ჭკუა სჯასა და მოსაზრებასა, რამდენადაც შესაძლოა.

თქვენ გინდათ კაცი, რომ თითმის ორ მილიონამდე ყოველწლივ შემოსავალი ქალაქისა, თქვენგანვე ხარჯად აღებული, თქვენვე და თქვენს ქალაქს საერთოდ ჰხმარდებოდეს გამოზოგვითა და ცოდნითა და არა აქეთ-იქით იქსაქსებოდეს გულდაუდებლობით და უთავდარიგობითა.

ერთის სიტყვით, ბევრი სხვაც არის, მაგრამ ყველას ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს. ესეც საკმაოა, თუ ღმერთმა გვაგონა, და ამაებს მაინც ხვალ შესაფერი კაცები ამოვურჩიეთ.

ამიტომა ვთქვით ზევით, რომ ხვალინდელი დღე სახუმარი დღე არ არის. სიმძიმე და სიდიდე იმ მოვალეობისა, რომელსაც ხვალ კისრად ვდებულობთ და ასე თუ ისე ავასრულებთ, წინ უნდა წაიმძღვაროს ყველამ და ისე მივიდეს კენჭის მისაცემად. აქ ვინც უმტყუვნებს და უღალატებს იმას, რასაც სინიდისი, ნამუსი, კაცური კაცობა ამხელს, იგი უმტყუვნებს, იგი უღალატებს თავისს თავს, თავისის ცოლ-შვილის, ოჯახის ბედნიერებას და კეთილდღეობას.

ვისაც ხელი მიგიწვდებათ, ყველანი უნდა მიხვიდეთ არჩევანზე და თქვენი მოქალაქური, კაცადკაცური მოვალეობა გადაუხადოთ თქვენს მშობელს ქალაქსა.

იცოდეთ, რომ ვისაც ხვალ ჩააბარებთ საბჭოში ხმოსნობას, იმას აბარებთ მთელის ოთხის წლის თქვენს საერთო სვე-ბედსა, თქვენის ოჯახობის საერთო კეთილსა და ბოროტსა. ოთხი წელიწადი ბევრის რისამეა შემძლებელი, ავიც შეიძლება ბევრი მოგვაყენოს კარს და კარგიც.

გულს ნუ გაიმრუდებთ, სულს ნუ წაიწყმედავთ! იცოდეთ, ეს დიდი საქმე თქვენს ნამუსს, თქვენს სინიდისს, თქვენს პატიოსნებას აბარია. ახსენეთ ღმერთი, და ღვთისა და მართლის სახელით, შეუდექით არჩევანების დიდს საქმეს და მარჯვენას თქვენსას ის არ აქმნევიწოთ, რასაც გული და სინიდისი არ გეუბნებათ.

* *

ტფილისი, 26 იანვარი, 1897 წ.

გაზეთს „Кавказ“-ში (№№ 18 და 19) ბ-ნმა ნიკოლაძემ ორი ფრიად საბუთიანი და შესანიშნავი წერილი დაჰბეჭდა. ამ წერილებში მან, როგორც თითქმის ყოველთვის, რაც კი დაუწერია, ქეჩოში სტაცა ხელი იმისთანა საგანს, რომელიც მორიგი ჭირ-ბოროტია და მწვავე ჭირ-ბოროტიც დღევანდელის დღისა და დიდი სატკივარია ჩვენებურ ქალაქების მკვიდრთათვის. იგი შეეხო საკუთრივ იმ წესს-რიგს, რომელიც აწ სუფევს ქალაქის თვითმართველობის დებულებაში და ეკუთვნის ხმოსანთა არჩევნების საქმეს.

ბ-ნმა ნიკოლაძემ საფუძვლიანად და გარკვევით აღნიშნა, რომ ხსენებული დებულება ერთის წყობის ქალაქის მკვიდრთათვის დედაა და სხვა წყობისათვის დედინაცვალი. ამის მიზეზი ის არის, რომ ხმოსანთა არჩევანები, დებულების წყალობით, მარტო იმათ ხელშია, ვინც პირველის და მეორის გილდიის ვაჭარია და ვისაც ქალაქში სახლები აქვს, ისიც ყველა არა, მარტო პატრონები მომსხო ფასის სახელებისაო. სხვა, ხშირად კარგად მოზრდილი ნაწილი უქონებელთა და შეუძლებელთა მკვიდრთა — წრეს გარეთ დარჩენილნი არიან და იძულებულ ქმნილნი პირში შეჰყურონ შეძლებულთა ხმამაჟღერებლად, იქნება თვითმართველობის ნადიმისაგან ნასუფრალი მაინც რამ გვარგუნონ, ან გვიწყალობონო. ამ სახით შეუძლებელს და უქონებელს მოქალაქეს არავითარი გზა და სახსარი არა აქვს თავისი ჭირი და ბოროტი სთქვას და ამით მოახედოს თავის სვე-ბედზე იგი კრებული ქალაქის წარმომადგენელთა, რომელიც უმაღლესი გამგებელია ქალაქის საქმეთა და კანონის მიერ მომჭირნედ მოწვეულია მკვიდრთა საკეთილდღეოდ. ასეთი გარიყვა უქონებელისა და შეუძლებელისა მით უფრო დიდი უსამართლობაა, რომ იგიც ხარჯს იხდის ქალაქისათვის, იგიც ემსახურება ასე თუ ისე ქალაქს და ამ გზით ქალაქის საერთო ქონებაში წილმდებარეა და ღონისძიება-კი ჩამორთმეული აქვს თვალ-ყური ადევნოს, ანგარიში განიკითხოს სად და როგორ იხარჯება ქალაქის საერთო ქონება, ვის სცხელა მისგან და ვის სცივა. მდიდარი და შეძლებული ირჩევს ხმოსანსა, ამ გზით არჩეული ხმოსანი განაგებს ქალაქის საქმეებს, ვითარცა ვექილი მდიდრისა, და ვინ არ იცის, რომ გამაძლარი ყოველთვის წვრილად უფხვნის ხოლმე მშიერსა და აქედამ ის გამოდის, რომ ერთის წყობის მკვიდრთა ბამბაც ჩხრიალებს და სხვა წყობისა-კი არც კაკალი.

ასეთი წესრიგი საზოგადო სენია ერთობ ქალაქთა თვითმართველობის დებულებისაო მთელს რუსეთში, ამბობს სამართლიანად ბ-ნი ნიკოლაძე, ხოლო ჩვენში ამას ზედ ერთვის სხვა მეორე სენიცაო, რომელიც ჩვენს საკუთარს სატკივარს შეადგენს და ამიტომაც იგი საზოგადო სენი დებულებისა ჩვენში უფრო მწვავეა და საგრძნობელიო. რუსეთში უფროს-ერთი ქალაქები დასახლებულნი არიან თითქმის ერთისა და იმავე თესლის მკვიდრთაგან. იქ თუ ამ დებულების წყალობით ერთი ნაწილი იჩაგრება მეორისაგან, ისევ რუსი რუსისაგანაო. თუმც ჩავგრა ერთისა მეორისაგან არსად სასურველი არ არის, მაგრამ იქ ეს ჩავგრა სატკენია და არა საწყენი. სულ სხვა არის ჩვენშიო, ამბობს ბ-ნი ნიკოლაძე. ჩვენში ქალაქები სხვადასხვა თესლის მკვიდრთაგან არიან შემდგარნიო. ზოგნი იმათგანი მოსულნი და შემოხიზნულნი არიან და აღებ-მიცემობას, ვაჭრობას ეწევიან, და ზოგნი ადგილის ბინადარნიო. ამიტომაც

ქალაქის თვითმართველობის საზოგადო ნაკლულოვანებას აქ, ჩვენში, ერთი სხვა განსაკუთრებული ჭირიც მოსდევს. თუ სხვაგან კლასთა ბრძოლა ერთადერთი მიზეზია, რომლის გამოც ერთი კლასი ერთ კრებულად ჰმოქმედებს და მეორე მეორე კრებულად, აქ, ჩვენში, ეროვნული სხვადასხვაობაც ზედ ემატებაო და აძლიერებს უამისოდაც გაძლიერებულს ცეცხლსაო. ამ სახით ბ-ნი ნიკოლაძის ეროვნული სხვადასხვაობა თითქმის პირველ მიზეზის ზედნადებად მიუჩნევია ჩვენში. ჩვენ ამაში ბ-ნ ნიკოლაძეს ვერ დავეთანხმებით.

ჩვენის ფიქრით, ეროვნული სხვადასხვაობა ერთად ერთი მიზეზია იმ განხეთქილებისა, რომლის გამოც დღეს, მაგალითებრ, ტფილისში თვითმართველობა მარტო სომხებსა აქვთ დაჩემებული და სხვა თესლის კაცი-კი გამოდევნილია. ის ორიოდე სხვა თესლის კაცი, რომელიც დღეს ხმოსნად არის საბჭოში, ანგარიშში მისაღები არ არიან, რადგანაც იგინი მარტო სომხების რჩეულნი არიან. თუ მართლა მარტო ეროვნული მიკერძება არ არის ერთადერთი მიზეზი, მაშ რამ მოუყარა თავი ერთად ტფილისის საბჭოში მარტო ერთის თესლის კაცებს და სხვანი-კი გარიყა? თუ აქ გამარჯვებულია მესამე წოდება, ესე იგი, ბურჟუაზია მეოთხე წოდებაზე, ესე იგი, მუშებზე, ნუთუ გარიყულ თესლის მკვიდრთა შორის სულ ყველანი ხელაღებით მარტო მუშები არიან და სხვა არავინ იმისთანა, რომ სომხობის ბურჟუასთან ჰღირსებოდა ჯდომა და ბჭობა ქალაქის საბჭოში? თუ აქ უპირველესი მიზეზი კლასთა ბრძოლა იყო და არა მარტო ეროვნული განკერძოება, აბა ერთი იმისთანა მაგალითი გვიჩვენეთ — დაგვანახოს, რომ აი ეს კლასი ამ კლასს ებრძოდა, აბა ეს კლასები დაგვისახელეთ. თუ ამას იქმთ და დაამტკიცებთ, მაშინ ჩვენც თავს დავუკრავთ კლასთა ბრძოლის ჩვენში მობრძანებას და ჩვენს დამარცხებას არჩევანებში სატკენად მივიღებთ და არა საწყენად.

ჩვენ საჭიროდ დავინახეთ ამ მხრით სიტყვა შეგვებრუნებინა ბ-ნ ნიკოლაძისათვის და სრულებით აზრად არა გვქონია ამ საგნის გამოძიებას უფრო ვრცლად შევდგომოდით, მით უფრო, რომ ხსენებულ საგნის ასე თუ ისე გამორკვევა არ უშლის იმ სამართლიანს დასკვნას. რომელიც ბ-ნ ნიკოლაძეს სახეში აქვს და რომელსაც ჩვენ მთლად თანავუგრძნობთ. ხოლო ჭირს დამალვა არ უნდა და გვგონია რაც ვთქვით, ამით საბუთს-კი არ ვუსუსტებთ ბ-ნ ნიკოლაძეს, არამედ ვუძლიერებთ, რადგანაც სატკენი ისე არ აფიცებს კაცს სამტროდ, როგორც საწყენი. საწყენი უფრო ძნელი ასატანია სატკენზედ და ამიტომაც უფრო აფთარია, რაკი გაცეცხლდება და გაფიცდება.

ასეა თუ ისე, აწ არსებული დებულება ქალაქის თვითმართველობისა, ბ-ნ ნიკოლაძის საბუთიან აზრით, ხელს უწყობს ჩვენში ერთის თესლის მკვიდრთა წყობას თავისად გამოიყენოს მთელი სიკეთე ქალაქის თვითმართველობისა, თუ რიცხვით და შემღებით მეტია, და სხვა თესლის მკვიდრთა წყობანი კი ცარიელზე გაჰყავს, რაც გინდ საგრძნობელ რიცხვს მოქალაქეებისას წარმოადგენდნენ, თუმცა-კი პირველზე უმცირესს. ეს მეტისმეტი უსამართლობააო, ამბობს ბ-ნი ნიკოლაძე, და მართალიც არის. ხოლო ბ-ნი ნიკოლაძე, როგორც კარგად მიხვედრილი და გონებაგახსნილი კაცი, უსამართლობას იმაში-კი არა

ჰხედავს, რომ ამ შემთხვევაში უმეტესობას ეძლევა თვითმართველობა ხელში, არამედ იმაში, რომ ჩვენებურ ქალაქებში სხვა თესლის მკვიდრნი, ვითარცა უმცირესი ნაწილი მოქალაქეთა, უნუგეშოდ და უპატრონოდ დატოვებულნი არიან და ქალაქის საქმეებში არც საკუთარი ხმის ამომღებელი ჰყავთ, არც გამკითხავი და არც თვალყურის მადევნებელი. დეე ისევ უმეტესობამ განაგოს ქალაქის საქმეებო, დეე ისევ უმეტესობამ უმეტესობა იყოლიოს საბჭოსა და გამგეობაშიო, ხოლო თვითმართველობის საფუძვლად ერთი სხვა დედააზრიც უნდა დაიდვას, რომელიც ამბობს, რომ ყველას თავისი მიეზომოსო, და ამ სახით დიდთან პატარაც, ბევრთან ცოტაც, ხმა ამოდებული იყოსო, თავისის ჭირბოროტის გამომთქმელი და ქალაქის საერთო ქონების თვალყურის მჭერელიო.

მართალია, უმრავლესობით გამგეობა და განჩინება საქვეყნო საქმეთა ერთადერთი სახსარია, რომ წესი და რიგი დაიდვას კაცთა ურთიერთობისა, ხოლო იგი იმისთანა უცოდველი და უცდომელი კრებული არ არის, რომ ყველამ თავისი ავი და კარგი განუკითხავად ხმაამოუღებლად და თვალუდევნებლად მიანდოს. სწორედ ამ საზრისზედ არის დამყარებული ეხლანდელი მოძრაობა განათლებულ ქვეყნებში, რომ უმცირესობა ხმაამოუღებლად, განუკითხავად, უნებურად არ ეძლევიდეს ხელში უმრავლესობას და იმასაც გზა ჰქონდეს თავისის ლარისა და ხაზის გატანისა, თავისის ინტერესების მოვლისა და პატრონობისა, რაოდენადაც შესაძლო და შესაწყნარისია. ტყუილად-კი არ ამბობენ დაწინაურებულნი კაცნი, ამ საზრისით შეპყრობილნი, რომ ხმა კი არ უნდა დაითვალოს, უნდა აიწონოს, და თუ შესაძლებელია ოდესმე აწონვამ ამ შემთხვევაში ოდესმე ფეხი მოიკიდოს და თვლაზე გაიმარჯოს, მაშინ, ვინ იცის, სიკეთე და მართალი ზოგჯერ რომელ მხარეზე მოექცევა. მინამ კაცობრიობა მიაგნობს სახსარს ამ აწონვისას, ბევრი წყალი ჩაივლის კიდევ, და ეხლა-კი სასურველია, რომ უმცირესობა ხმაამოუღებლად, უმოწინააღმდეგოდ არ დარჩეს იქ, საცა უმრავლესობა განაგებს და სწყვეტს სხვათა შორის უმცირესობის სვე-ბედის საქმეებსაც.

თუ ეს უმცირესობების არ-გამოკლება საქვეყნო საქმეების გამგეობისაგან უსამართლობაა სხვაგან, საცა ერთისა და იმავე თესლისანი არიან, ჩვენში უფრო დიდი უსამართლობაა, რადგანაც აქ თესლთა სხვადასხვაობას ბრძოლის მოედანზედ უპირველესი ადგილი უჭირავს და ამიტომაც ჩვენში ბრძოლა უფრო გაკაპასებულია და გაბრაზებული. ამას ბოლო უნდა მოეღოს, დასაწყნარებელი წამალია საჭირო. ამ წამალს გვაწვდის ბ-ნი ნიკოლაძე. მიეცით თვითთულ თესლის მკვიდრთა იმდენი ხმოსანი იყოლიოს ქალაქის საბჭოში, რამდენიც შეხვდება მისის რიცხვის კვალობაზეო. თუ, მაგალითად, ათასს მკვიდრზე ერთი ხმოსანი მოდის დებულების ძალით, თვითთულ თესლის მკვიდრთ იმდენის ხმოსანის არჩევის ნება მიეცით, რამდენი ათასიც თვითთონ არისო. „საჭიროა, ამბობს დასასრულ ბ-ნი ნიკოლაძე: რომ სარბიელი საზოგადოების ცხოვრებისა, საზოგადოების კუთვნილება და საზოგადოების მოქმედება გამიჯნულ იქმნას კანონის მიერ, რომ არავინ იყოს მოკლებულ კანონიერს უფლებას და ხვედრს წილს საზოგადო საქმეთა გამგეობაში, რომ ყველას ინტერესი ისე იყოს წმინდად და მტკიცედ შემოზღუდული და დაცული საზოგადოებურ ცხოვრებაში, როგორც

ცალკე მოქალაქურ ურთიერთობაში იცავს და ჰთავდებობს თვითვეულის კუთვნილებას იგი დედააზრი, რომელიც ჰღადადებს: „თვითვეულს თავისიო“...

ეს აზრი და სარჩიელი აქამდინაც თქმულა, მაგრამ ბ-ნ ნიკოლაძის სასახელოდ ის უნდა ვთქვათ, რომ მისებრ საბუთიანად, გარკვევით და სარწმუნოდ ჯერ არავის არ გამოუთქვამს. თვითონ ბ-ნი ნიკოლაძეც ბოდიშს იხდის მკითხველის წინაშე, რომ ეხლაც იმას იმეორებს, რაც არა ერთხელ წინათ მითქვამსო, მაგრამ „ლურსმანს ვერ ჩასჭედავს კაცი კედელში, თუ არ ზედიზედ ჩაქუჩის ცემითა“.

რა თქმა უნდა, რომ არავისს გარეშე კაცს, არც ცალკე კრებულს რომელისამე თესლის მკვიდრთა, არც ერთად თავ-მოყრილ კრებულებს არავითარი ღონისძიება არა აქვთ ეს სარჩიელი ბ-ნის ნიკოლაძისა საქმედ აქციოს. ამის უფლება და ნება მარტო კანონმდებლობის ხელშია და ბ-ნი ნიკოლაძეც კანონს იწვევს სასურველი ცვლილება შეიტანოს დებულებაში, რათა თვითვეულს თავისი არგუნოს და უმრავლესობამ ერთის თესლისამ ყურმოჭრილ და ხმაამოუღებელ ყმად არ გაიხადოს უმცირესობა მეორისა. რასაკვირველია, აქაური წყალწყალა პუბლიცისტები, სხვის ნაღეჭის კევის მღეჭავნი, ბ-ნ ნიკოლაძეს უკიჟინებენ აი „გოროდოვოს ემახისო“, ან სარჩიელს დაუწუნებენ იმ აზრით, რომ აი უფლებას უმრავლესობისას ჰხუთავსო, მაგრამ ყოველივე ეს ბუზების ბზუილია და, ხომ მოგეხსენებათ, ყოველი ბუზი ბზუის, ფუტკართან-კი ყველა სტყუის.

ვისაც მკვიდრთა სამშვიდობოდ ჩვენებურ ქალაქების გამგეობა ანუ, უკეთ ვთქვათ, თვითმართველობა სწორესა და მართალს გზაზე ჰსურს დააყენოს და მით დააწყნაროს სხვადასხვა თესლთა შორის გაკაპასებული და გაბრაზებული ბრძოლა, რომელსაც საგნად აქვს ან მე, ან შენ, და ორივენი ერთად-კი ნუო, ერთადერთი სახსარი, სამართლიანი და საბუთიანი, იმა წესისა და რიგის გაკანონებაა, რომელსაც ბ-ნი ნიკოლაძე გვირჩევს და რომელსაც საგნადა აქვს, რომ წარმომადგენლობას უმრავლესობისას გვერდით ედგეს პროპორციული წარმომადგენლობა, უმცირესობისა. ბ-ნ ივანოვიჩს და სხვათ მისთა მზგავსებს, რასაკვირველია, ეს არ მოეწონებათ. ბ-ნი ივანოვიჩი იმ ბანაკს მიეკედლა, რომელიც ისარს ისვრის და მშვილდს-კი ჰმალავს. გარდა ამისა იგი ბედის მძებნელი კაცია და სრულის სამართლით შეუძლიან სთქვას:

რას ჰქვიან აწ ბედი

ყრმა ვიყავ, დავბერდი,

ჯერ ვერ მიცვნია.